

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРАНЕНИХ ВОЇНІВ
НА БАЛЬНЕОЛОГІЧНИХ КУОРТАХ ЗАКАРПАТТЯMODERN TRENDS IN THE REHABILITATION OF WOUNDED SOLDIERS
AT BALNEOLOGICAL RESORTS OF ZAKARPATTIA

Ця стаття досліджує критично важливе питання реабілітації поранених українських військовослужбовців, зосереджуючись на потенціалі бальнеологічних курортів Закарпаття як ефективного та доступного ресурсу для їх відновлення. В статті обґрунтовується потенціал бальнеологічних курортів Закарпаття для комплексної реабілітації військовослужбовців, наголошуючи на їх здатності лікувати не тільки фізичні травми, такі як поранення, переломи та ампутації, але й психологічні наслідки війни, включаючи посттравматичний стресовий розлад, депресію та тривожність. На основі аналізу, стаття пропонує рекомендації для розробки ефективної стратегії розвитку бальнеологічних курортів Закарпаття, спрямованої на забезпечення якісної, доступної та комплексної реабілітації поранених воїнів, а також для залучення інвестицій та розвитку медичного туризму в регіоні.

Ключові слова: бальнеологічні курорти, Закарпаття, реабілітація, поранені воїни, післявоєнний період, природні лікувальні ресурси, санаторно-курортна інфраструктура.

УДК: 338. 48

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.92-32>

Монастирський В.Р.

к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри туризму,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Безручко Л.С.

к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри туризму,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Бригілевич Г.М.

к.е.н., асистент,
асистент кафедри туризму,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Monastyrskyy Volodymyr

Ivan Franko National University of Lviv

Bezruchko Lyubomyr

Ivan Franko National University of Lviv

Brigilevich Halyna

Ivan Franko National University of Lviv

This article explores the critical issue of rehabilitating wounded Ukrainian soldiers in the post-war period, focusing on the potential of the balneological resorts of Zakarpattia as an effective and accessible resource for their recovery. Examining the region's unique natural healing resources, such as diverse mineral waters with varying chemical compositions and therapeutic properties, the article assesses the current state of Zakarpattia sanatorium-resort infrastructure, including existing sanatoriums, preventoriums, and their capacity to meet rehabilitation needs. Special attention is paid to the problems that have arisen as a result of the war, such as limited financial resources, infrastructure destruction, and the outflow of qualified medical personnel. The article substantiates the potential of Zakarpattia balneological resorts for the comprehensive rehabilitation of military personnel, emphasizing their ability to treat not only physical injuries, such as wounds, fractures, and amputations, but also the psychological consequences of war, including post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety. Emphasis is placed on the need to develop and implement specialized rehabilitation programs tailored to the specific needs of wounded soldiers, taking into account different types of injuries, their severity, and the individual characteristics of patients. The article proposes ways to modernize the sanatorium-resort infrastructure, including upgrading medical equipment, improving living conditions, and ensuring accessibility. The importance of improving the skills of medical personnel through training in the latest rehabilitation and psychological support techniques is emphasized. The expansion of services, including physical therapy, occupational therapy, art therapy, and other innovative recovery methods, is also considered. Based on the analysis, the article offers recommendations for developing an effective strategy for the development of balneological resorts in Zakarpattia, aimed at providing quality, accessible, and comprehensive rehabilitation of wounded soldiers in the post-war period, as well as attracting investment and developing medical tourism in the region.

Key words: Balneological Resorts, Zakarpattia, Rehabilitation, Wounded Soldiers, Post-War Period, Natural Healing Resources, Sanatorium-Resort Infrastructure.

Постановка проблеми. Війна в Україні призвела до значних людських втрат та великої кількості поранених військовослужбовців, які потребують комплексної медичної та психологічної реабілітації. З початку військової агресії росії багато захисників-героїв України отримують поранення різного ступеня важкості під час ведення бойових дій. Після надання першої медичної допомоги та спеціалізованого лікування у військових шпиталях військовослужбовці потребують фізичної та психологічної реабілітації.

Президентом України було поставлене завдання перед Кабінетом Міністрів та Верховною Радою України щодо налагодження та врегулювання процесів реабілітації військовослужбовців після поранень в зоні бойових дій та подолання ними бойових психічних травм. Після лікування у шпиталі військовослужбовці стикаються з проблемою відновлення своєї фізичної та психологічної функціональності. Це дуже важливе завдання,

оскільки військовослужбовець, який отримав поранення або бойову психічну травму та не пройшов належним чином реабілітацію не здатний ефективно вести бойові дії або повноцінно повернутись до мирного життя.

У цьому контексті особливого значення набуває використання природних лікувальних ресурсів та інфраструктури бальнеологічних курортів для відновлення здоров'я та повернення до повноцінного життя. Закарпаття, з його багатими родовищами мінеральних вод та сприятливим кліматом, має значний потенціал для надання якісних послуг з реабілітації пораненим воїнам. Війна в Україні стала каталізатором змін у багатьох сферах, зокрема і в санаторно-курортній реабілітації також.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато наукових праць, присвячених дослідженню бальнеологічних курортів Закарпаття, їхнього лікувального потенціалу, особливостей

використання мінеральних вод для лікування різних захворювань, а також проблем та перспектив розвитку санаторно-курортної галузі в Україні. Зокрема Л.П. Киртич, І.С. Лемко, М.О. Гайсак розробили курортно-рекреаційне зонування Закарпаття [4]. О.М. Верста-Ядлош, М.В. Копилук, В.В. Левінський дослідили родовища вуглекислих гідрокарбонатно-натрієвих вод типу Боржомі і вуглекислих хлоридно-гідро-карбонатно-натрієвих або гідрокарбонатно-хлоридно-натрієвих типу Єсентуки [3]. Бабова І.К., Рожков В.С. Санаторно-курортній реабілітації військовослужбовців в Україні, управлінню і адмініструванню присвячені праці І.К. Бабова, В.С. Рожкова [2], К.Д. Бабова [8] і інш. Розробляються концепції сучасних видів реабілітації для постраждалих від війни військовослужбовців – А. Мельніков, А. Гороховський, Я. Костян [5].

Постановка завдання. Ціллю нашої роботи є дослідження щодо ефективності бальнеологічних факторів (мінеральні води, лікувальні грязі, кліматичні умови) у реабілітації пацієнтів з різними видами травм, захворювань опорно-рухового апарату, нервової системи, психологічних розладів, що часто зустрічаються у поранених воїнів. Не менш важливим є аналіз сучасного стану бальнеологічних курортів Закарпаття та оцінка інфраструктури (житлові корпуси, лікувальні кабінети, басейни, спортивні майданчики, реабілітаційне обладнання).

Основна мета дослідження полягає у аналізі сучасного стану бальнеологічних курортів Закарпаття, їх інфраструктурних можливостей, ресурсного забезпечення та кадрового потенціалу для надання якісної та ефективної медико-психологічної реабілітації пораненим воїнам у післявоєнний період. Крім того, метою є визначення перспектив розвитку цих курортів, включаючи розробку стратегій модернізації, оптимізації використання природних ресурсів, розширення спектру реабілітаційних послуг та впровадження інноваційних технологій, з урахуванням потреб та специфіки травм, отриманих у ході бойових дій та рівня доступності курортів для осіб з обмеженими можливостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закарпаття – унікальний регіон України, який славиться різноманітністю та багатством природних лікувальних ресурсів. Геологічне минуле, ландшафтні особливості сприяли формуванню значних запасів мінеральних вод, лікувальних грязей та специфічного мікроклімату, що робить регіон перспективним для розвитку бальнеологічного туризму та реабілітації. Клімат Закарпаття – помірно континентальний, з м'якою зимою та теплим літом. Гірський рельєф, значна лісистість та наявність великої кількості водойм створюють унікальний мікроклімат, сприятливий для лікування та реабілітації.

На Закарпатті є потужні родовища вуглекислих гідрокарбонатно-натрієвих вод типу Боржомі і вуглекислих хлоридно-гідро-карбонатно-натрієвих або гідрокарбонатно-хлоридно-натрієвих типу Єсентуки. В області є також вуглекислі гідрокарбонатно-кальцієві або кальцієво-магнієві води типу забайкальських Нарзанів («аршанів») і вуглекислі хлоридно-натрієві води типу Науґейм [1]. У Закарпатській області України вивчено до 500 водопроїв у складі 62 родовищ 30 типів мінеральних вод, на базі яких функціонують 11 курортів та 30 водолікарень місцевого значення, 6 реабілітаційних відділень) [4].

Коротко охарактеризуємо сучасний стан курортної галузі Закарпаття. Інфраструктура санаторно-курортних закладів Закарпаття є важливим фактором, який визначає якість та ефективність реабілітаційних послуг, особливо для поранених воїнів. Для забезпечення повноцінного відновлення військовослужбовців курорти Закарпаття мають сучасну та багатoproфільну інфраструктуру, яка включає в себе житлові корпуси, лікувально-діагностичну базу, харчування, зони відпочинку та розваг, а також адаптовані умови для осіб з обмеженими можливостями.

Станом на 2021 рік мережа закладів розміщення для туристів у області нараховувала 511 об'єктів. Станом на 2023 рік мережа нараховує 705 об'єктів, у яких одночасно можна розмістити близько 30 000 рекреантів. Крім цього, на території області готові надавати послуги з розміщення, харчування та організації дозвілля близько 500 сільських садиб [7].

Як ми бачимо, що закладів розміщення загалом на Закарпатті є значна кількість, але нас цікавлять безпосередньо заклади санаторно-курортного типу, які можуть надавати реабілітаційні послуги. Ми дослідили найбільш популярні і забезпечені новітнім медичним обладнанням курорти, які потенційно могли б взяти на себе функцію відновлення здоров'я та повернення до повноцінного життя поранених військовослужбовців.

Одним із перших санаторіїв Закарпаття, які стали переорієнтовуватись на реабілітацію поранених військових був санаторій «Боржава». Це багатoproфільний санаторій, в якому реабілітація опорно-рухового апарату, повноцінне відновлення функцій кінцівок та відновлення нервової системи є однією із основних складових його функціонування. Тут розроблено програму, спрямовану на реабілітацію опорно-рухового апарату. Загальна вартість реабілітаційного пакету на 7 днів в рамках програми складає – від 14 658 грн. У вартість входить: проживання в комфортабельних номерах – від 570 грн./доба в залежності від категорії, 3-разове харчування 600 грн./доба, туристичний збір – 24.00 грн./доба [6].

Додатково в санаторії «Боржава» розроблено програму психологічної реабілітації цивільного населення та дітей, які отримали бойові психічні травми. Для проведення вищезгаданих процедур вони використовують місцеві мінеральні води: «Кушницька №12-і», «Кушницька №876», «Боржавська» та «Олегівська», а також термальної води «Теплиця».

Займаються реабілітацією поранених військових і на курорті «Поляна» що знаходиться у Мукачівському районі, Закарпатської області. Санаторії цього курорту спеціалізуються на лікуванні хворих із хронічними хворобами органів травлення. У санаторії "Сонячне Закарпаття" ефективно лікуються хворі на виразкову хворобу шлунку, дванадцятипалої кишки, ерозивні гастрити (дуоденіти) [6]. Офіційно на сьогодні курорт не має спеціальної програми щодо допомоги пораненим воїнам, проте реабілітація проходить як на загальних умовах, так і за пакетами медичних послуг законтрагованих Національною службою здоров'я України (НСЗУ) згідно закону «Про реабілітацію в сфері охорони здоров'я» (Договір № 0588-E125-P000 від 01.01.2025 р.) [10].

Тут же знаходиться санаторій «Сонячна долина» – сучасна оздоровниця з бездоганним дизайном, новітнім обладнанням, грамотною організацією лікувального процесу, всебічним використанням бальнеоресурсів курорту Поляна [6]. На цьому курорті щомісяця проходять реабілітацію 160 поранених воїнів за сприянням фонду ГО «Вартові світла».

Ще одним курортом є село Солочин у Мукачівському районі. Тут знаходяться два великі санаторії: «Квітка полонини» та «Кришталеве джерело». В оздоровницях лікують не тільки «профільні» захворювання, а й чимало супутніх. Перелік їх майже необмежений – від недуг шлунково-кишкового тракту до опорно-рухового апарату, верхніх дихальних шляхів, нервової системи, серцево-судинної системи і т.д. Програма щодо реабілітації військових на даних курортах відсутня. Можлива реабілітація при повній оплаті послуг санаторіїв [6].

Для реабілітації поранених, за своїм профілем добре підходить санаторій «Карпати», що знаходиться у селі Карпати, Мукачівського району, Закарпатської області. Санаторій «Карпати» – це один з найбільших відпочинкових комплексів Закарпаття, загальна площа якого перевищує 40 гектарів гірської місцевості, в основному покритої лісовими масивами. На території здравниці знаходиться чи не найкращий парк-дендрарій на Закарпатті, у якому, крім звичних для цієї кліматичної зони, є ще понад 40 видів рідкісних рослин.

Санаторій «Карпати» володіє також історичними пам'ятками – до уваги пацієнтів пропонують старовинний замок австрійського графа Шенборна, якому вже кілька століть [9].

Лікувальна база санаторію включає водолікарню, де відпускаються ванни з мінеральною кремнієвою водою, вихрові ванни, лікувальні душі та ін. У лікувально-плавальному басейні та сауні проводять процедури гідрокінезотерапії [6]. Санаторій «Карпати» проводить реабілітацію військових на умовах співпраці з Національною службою здоров'я України (НСЗУ). Реабілітаційна допомога – доступна та безоплатна й повністю покривається Національною службою здоров'я України в рамках Програми медичних гарантій (Договір 0586-E125-P000 від 01.01.2025 р.) [10].

На Закарпатті функціонує ще цілий ряд курортів, які ефективно надають такі реабілітаційні послуги. Проте розробленої програми для комплексної реабілітації після поранень у них немає, але діє гнучка система знижок для даної категорії осіб. Це чудовий курорт «Кваси», де лікують захворювання опорно-рухового апарату і периферичної нервової системи. Лікування серцево-судинної системи, органів руху, нервової системи можливе на курорті «Солотвино». За своїми лікувальними властивостями вода соляних озер Солотвино аналогічна водам Мертвого моря. Також на Закарпатті проходять реабілітацію на курортах з термальними джерелами кремнієво-азото-вуглекислоридно-натрієвих вод високої мінералізації «Берегове» і «Косино». Ця вода добре впливає на здоров'я людей з серцево-судинними недугами, варикозом, артритом, остеохондрозом, захворюваннями нервової системи. Допомагає виликуватися від наслідків травм кісткової тканини, м'язів та сухожиль [6].

Висновки. Бальнеологічні курорти Закарпаття мають значний потенціал для реабілітації поранених воїнів, проте на сьогоднішній день, ще не всі санаторно-курортні заклади активно підключилися до допомоги військовим під гаслом – єдність заради Перемоги. На основі проведеного дослідження пропонуються наступні рекомендації:

- розробити державну програму підтримки бальнеологічних курортів Закарпаття: з метою їх модернізації та адаптації до потреб реабілітації поранених воїнів;
- забезпечити пріоритетне фінансування санаторно-курортних закладів, які займаються реабілітацією військовослужбовців;
- створити єдиний координаційний центр для організації реабілітації поранених воїнів на базі бальнеологічних курортів Закарпаття;
- забезпечити доступність інформації про можливості реабілітації на курортах Закарпаття для військовослужбовців та їхніх сімей.

Для ефективного використання цього потенціалу необхідно розробити та впровадити комплекс заходів, спрямованих на модернізацію інфраструктури. Перш за все необхідно створення

безбар'єрного середовища для осіб з обмеженими можливостями, розширення спектру послуг та забезпечення доступності реабілітації для всіх, хто її потребує. Обов'язкове підвищення кваліфікації медичного персоналу для роботи з військовими, які мають різні види травм та психологічні розлади. Забезпечення постійної психологічної підтримки та допомоги у вирішенні психологічних проблем, організація заходів, спрямованих на соціальну адаптацію та інтеграцію військових у суспільство.

Реалізація цих заходів сприятиме відновленню здоров'я військовослужбовців, їх поверненню до повноцінного життя та внесе вагомий вклад у відбудову України після війни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабинець А.Е., Гордієнко Е.Е., Денисова В.Р. Лікувально-мінеральні води і курорти України. Київ : Наукова думка, 1963. 165 с.
2. Бабова І.К., Рожков В.С. Санаторно-курортна реабілітація військовослужбовців в Україні: публічно-управлінський аспект. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. № 19: С. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2020.19.4> (дата звернення: 12.01. 2025).
3. Верста-Ядлош О.М., Копилук М.В., Левінський В.В. Мінеральні води Закарпаття та їх газовий склад. URL: <https://pnu.edu.ua/depart/BioorganicChemistry/resource/file/W-07-3.pdf> (дата звернення: 18.02. 2025).
4. Киртич Л.П., Лемко І.С., Гайсак М.О. Курортно-рекреаційне зонування Закарпаття. Матеріали Міжнародного конгресу “Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку”. Трускавець. 2000. С.206–209.
5. Мельников А., Гороховський А., Костян Я. Сучасні види реабілітації для постраждалих від війни військовослужбовців. *Молодий вчений*. 2023. № 11 (123). С. 23–26. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-11-123-27> (дата звернення: 28.01. 2025).
6. Основні бальнеологічні курорти Карпатського регіону. URL: <https://www.karpaty.info/ua/recreation/treatment/resorts/> (дата звернення: 12.02. 2025).
7. Програма розвитку туризму та курортів в Закарпатській області на 2021–2023 роки. URL: <https://zaktour.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/zvit-po-programi-21-23-2.docx.pdf> (дата звернення: 24.02. 2025).
8. Реабілітація військовослужбовців в умовах санаторно-курортних та реабілітаційних закладів: монографія / за заг. ред. Бабова К.Д. Одеса: «Поліграф», 2023. 80 с.
9. Санаторій Карпати. URL: <https://sanatorii-karpat.com/ua/sanatorii-karpatu-chinadievo-zakarpatyel/> (дата звернення: 21.01. 2025).
10. Укладені договори про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій.

URL: <https://edata.e-health.gov.ua/e-data/dashboard/pmg-contracts> (дата звернення: 12.03. 2025).

REFERENCES:

1. Babynets A.E., Hordiienko E.E., Denysova V.R. (1963) Likuvalno-mineralni vody i kurorty Ukrainy [Medicinal mineral waters and resorts of Ukraine]. Kyiv : Naukova dumka, 165 p. (in Ukrainian)
2. Babova I.K., Rozhkov V.S. (2020) Sanatorno-kurortna reabilitatsiia viiskovosluzhbovtziv v Ukraini: publichno-upravlinskyi aspekt [Sanatorium-resort rehabilitation of military personnel in Ukraine: Public administration aspect]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*, no. 19, pp. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2020.19>. (accessed January 12, 2025)
3. Versta-Yadlosh, O.M., Kopylyuk, M.V., Levynskiy, V.V. Mineralni vody Zakarpattia ta yikh hazovyi sklad [Mineral waters of Transcarpathia and their gas composition]. Available at: <https://pnu.edu.ua/depart/BioorganicChemistry/resource/file/W-07-3.pdf> (accessed February 18, 2025)
4. Kyrtych, L.P., Lemko, I.S., Haisak, M.O. (2000) Kurortno-rekreatsiine zonuвання Zakarpattia [Resort and recreational zoning of Transcarpathia]. *Problemy informatyzatsii rekreatsiinoi ta turystychnoi diialnosti v Ukraini: perspektyvy kulturnoho ta ekonomichnoho rozvytku*. Materialy Mizhnarodnoho konhresu. Truskavets, pp. 206–209. (in Ukrainian)
5. Melnikov A., Horokhovskiy A., Kostian Ya. (2023) Suchasni vydy reabilitatsii dlia postrazhdalikh vid viiny viiskovosluzhbovtziv [Modern types of rehabilitation for war-affected military personnel]. *Molodyi vchenyi*, no. 11 (123), pp. 23–26. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-11-123-27> (accessed January 28, 2025)
6. Osnovni balneolohichni kurorty Karpatckoho rehionu [Main balneological resorts of the Carpathian region]. Available at: <https://www.karpaty.info/ua/recreation/treatment/resorts/> (accessed February 12, 2025)
7. Prohrama rozvytku turyzmu ta kurortiv v Zakarpatskii oblasti na 2021–2023 roky [Program for the development of tourism and resorts in the Zakarpattia region for 2021–2023]. Available at: <https://zaktour.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/zvit-po-programi-21-23-2.docx.pdf> (accessed February 24, 2025)
8. Babova K.D. (Ed.). (2023) Reabilitatsiia viiskovosluzhbovtziv v umovakh sanatorno-kurortnykh ta reabilitatsiinykh zakladiv [Rehabilitation of military personnel in sanatorium-resort and rehabilitation facilities]. Odesa: Polygraph, 80 p.
9. Sanatorii Karpaty [Sanatorium Carpathians]. Available at: <https://sanatorii-karpat.com/ua/sanatorii-karpatu-chinadievo-zakarpatyel/> (accessed January 21, 2025)
10. Ukladeni dohovory pro medychne obsluhovuvannia naselennia za prohramoiu medychnykh harantii [Concluded agreements on medical care for the population under the medical guarantee program]. Available at: <https://edata.e-health.gov.ua/e-data/dashboard/pmg-contracts> (accessed March 12, 2025)